

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ: ЛІНГВІСТИКА І ЛІНГВОДИДАКТИКА

Випуск IV

УДК811.161.2

ББК81.411.1

Мовна особистість: лінгвістика і лінгводидактика [Текст] / МОН України, Київський націон. лінгвістичнийст. ун-т. Черкаський націон. ун-т. ім. Б. Хмельницького. – Київ-Черкаси : вид-во ФОП Гордієнко Є.І., 2018. - 286 с.

ISBN 978-966-493-740-2

У збірнику представлено статті за матеріалами доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми мовної особистості: лінгвістика і лінгводидактика», яка відбулась 18 – 19 жовтня 2018 року у Черкаському національному університеті ім. Б. Хмельницького. До збірника увійшли наукові публікації з проблем мовознавства, літературознавства та методики.

Для широкого кола філологів – науковців, викладачів і науково обдарованої молоді.

Н.М. ФІЛІПОВА

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена проблемам формування комунікативної компетенції з позицій лінгводидактики. Розглядається один з прикладів підвищення ефективності навчального процесу за допомогою використання ресурсів самостійної роботи студентів, а саме проектної роботи. Визначається роль цієї діяльності для формування мовної особистості.

Ключові слова: комунікативна компетенція, лінгводидактика, проектна робота, мовна особистість.

Актуальність даної роботи пов'язана з декількома чинниками. По-перше, комунікативна компетенція вважається основною метою вивчення мов згідно з «Загальноєвропейськими рекомендаціями мовної освіти» [1, с. 9–19]; по-друге, мовна особистість (*homo loquens*) як суб'єкт комунікації виконує надзвичайно важливу роль в сучасному глобальному просторі, а тому її формування є однією з нагальних завдань сучасної освітньої спільноти; по-третє, на наш погляд, ми ще не дуже ефективно використовуємо резерви і ресурси самостійної, а саме, проектної роботи.

В цьому повідомленні нам би хотілося поділитися одним з прикладів досвіду нашого використання проектної роботи в курсі викладання «Основ комунікативної лінгвістики».

Звичайно, існує багато визначень поняття «комунікативна компетенція». Ми беремо як базову дефініцію проф. Ф.С. Бацевича «Комунікативна компетенція – сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата» [2, с. 124].

Зацікавленість в людині як в мовній особистості, звичайно, пов'язана з сучасною антропоцентричною парадигмою вивчення світу взагалі, а тому така особистість є одночасно комунікативною, мовною і мовленнєвою особистістю (В. Красних). Відомо, що історія до-

сліджень, різнобарв'я підходів, численні інтерпретації цього поняття просто вражають, але ми скористалися визначанням О.А. Семенюк і В.Ю. Парашук: «Мовна особистість модель представлення особистості, що ґрунтується на аналізі дискурсу носія мови й узагальнено об'єктивує особливості використання ним системних засобів мови як з метою відображення його світобачення, так і для реалізації комунікативних інтенцій» [3, с. 57].

Ми вибрали саме ці дефініції тому, що ці два підручника рекомендовані у списку обов'язкової літератури в Робочий навчальній програмі курсу «Основи комунікативної лінгвістики».

Не треба нагадувати про переваги використання проектної самостійної роботи студентів особливо в умовах обмежених можливостей аудиторних з ними зустрічей, тому в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова із студентами спеціальності «Прикладна лінгвістика» ми намагаємося не нехтувати такою можливістю.

Комунікант є «параметризованою» особистістю, як наполягають автори вже згаданого підручника, структура якої представлена комунікативною, соціометричною, психологічною, соціоінтерактивною, мовною, мовленнєво-риторичною, національно-культурною складовими, а тому дослідивши їх, можна розробити комунікативний паспорт мовця [3].

Це і підштовхнуло нас на ідею одного із проектів «Написи в маршрутках: комунікативна ефективність», який дозволив би створити узагальнений комунікативний портрет водія маршрутки як комунікативної особистості.

Як відомо, будь-який мовленнєвий акт завжди звернений на адресата, на те, як адресант ставиться до нього: образ ж адресанта формується на основі того, як адресат розкодує інформацію про нього настільки, наскільки він розуміє інформацію закодовану в мовленнєвому акті. Адресант виконує різні комунікативні ролі, він може навіть *«сам с собою тихо вести бесіду»* (intrapersonal communication). Комунікативні, психологічні, соціальні характеристики адресанта накладаються на характеристики комунікативної ситуації, що проявляється і в його різноманітних ролях: а) він може брати участь у повсякденній бесіді типу small talk; б) він може намагатися передати або отримати спеціальну, важливу для нього, інформацію; в) він може реалізовувати вплив на слухача (переконувати, погрожувати тощо). Тобто, незважаючи на той факт, що мовець виконує головну роль у продукуванні висловлювання його комунікативна парадигма залежить від того, як його сприймає слухач. Навіть монолог (напр., в ситуації публічного мовлення) має таку характеристику, як адресованість, тобто «наполовину він належить до слухача» [4], оскільки суб'єкт мовлення свідомо або несвідомо адаптує до адресата дві групи комунікативних блоків: розгортання змістової інформації і ствердження або спростування дійсних або потенційних заперечень.

Існує навіть класифікація адресатів. Наприклад, І.С. Шевченко пропонує виділяти безпосереднього адресата, адресата ретранслятора, квазіадресата, непрямого адресата і со-адресата в своїй моделі мовленнєвого акту [5]. Можна знайти таке ж розуміння адресатного аспекту моделі мовленнєвого акту у В.В. Богданова [6] і Г.Г. Почепцова [7]. Непрямий адресат – це третій учасник, який не є безпосереднім слухачем: він присутній в ситуації спілкування мовця і адресата. Вважається, що мовці реалізують іллокутивні акти не тільки по відношенню до безпосередніх адресатів, але і по відношенню до інших присутніх слухачів – учасників процесу спілкування.

Аналіз реальної комунікації дозволяє продемонструвати, що характеризують учасників комунікації, тобто адресант – адресат.

Звичайно при аналізі реальних ситуацій необхідно брати до уваги максими Пола Грайса, які є законами раціональної взаємодії між адресантом і адресатом, тобто відповідають принципу співробітництва *“Make your conversational contribution such as required, at*

the stage at which it occurs by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged”:

1. Максима з обємом інформації, яка передається: *“Make your contribution as informative as is required. Do not say more than is required”*.

2. Максима якості: *“Contribute only what you know to be true. Do not say false things. Do not say things for which you lack evidence”*.

3. Максима відношення: *“Make your contribution relevant”*.

4. Максима образу дії: *“Avoid obscurity. Avoid ambiguity. Be brief. Be orderly”*.

Коли порушуються максими, виникають імплікатури, тобто адресант позначає адресата не експліцитно, а опосередковано (особовий займенник 2-ої особи однини чи множини), і імплікатури створюють повідомлення, яке ніби не звернено конкретно до адресата а представляє якусь істину.

На першому етапі виконання проекту студенти повинні були ознайомитися з основними підходами до опису комунікативної особистості у комунікативному паспорті.

На другому етапі, вони збирали написи в маршрутках, якими вони користувалися на протязі місяця.

На третьому етапі весь матеріал потрібно було систематизувати з точки зору структурної організації повідомлень.

На четвертому етапі в малих групах вони виявили іллокутивність цих повідомлень.

Нарешті, на п'ятому етапі проектної роботи необхідно було зробити аналіз повідомлень з точки зору їх комунікативної ефективності і створити узагальнений комунікативний портрет водія маршрутки.

Загальна кількість повідомлень виявилася незначною і склала біля 100, оскільки вони повторювалися в різних маршрутках. Деякі з них відрізнялися тільки тим, що були скороченою формою (пропущено одне слово, яке не мало значного комунікативного навантаження: напр. *«Чем дальше вы молчите, тем дальше вас увозят/везут»*).

Відомо, що один з видів психологічного впливу є психологічна підтримка, яка проявляється у позитивному відношенні до співрозмовника, намаганні встановити з ним позитивний зворотній зв'язок, що особливо важливо в ситуації, в якій комуніканти знаходяться в умовах поїздки в маршрутках;

Але, на жаль, у випадку встановлення контакту між адресантом (водієм) і адресатами (пасажирями) цей комунікативний стимулятор, напевно, не може вважатися психологічною підтримкою, напр.: *«Господа, не грохайте дверью – водитель пугается»*, *«Граждане, не хлопайте дверью, она может отвалиться и отбить вам ноги!»*, *«Люди! Ходите пешком»*, *«Уважаемые пассажиры! Совершая полет по салону, не ломайте, пожалуйста, мебель!»*. Вони звичайно надають лексичній одиниці емотивний або оціночний конотативний компонент значення і мають навіть елемент інтимного відношення (напр., *«мої дороженькі»*, що є сигналом доброзичливого відношення). Звернення на «ти», звичайно, мають навіть інтимний характер, але в написах це було фамільярно і навіть образливо, напр.: *«Хочешь выйти - КРИЧИ»*, *«Зря читаешь – следи за дорогой»*. Відомо, що звернення виконує функцію організації і реалізації комунікативних відношень, виділення того, до кого безпосередньо звертається адресат, а тобто виконує надзвичайно важливу роль організації всієї мовленнєвої діяльності. Семантичний аналіз таких звернень на рівні мовлення дозволяє класифікувати їх як емотивні (*«уважаемые»*) або неемотивні (*«господа»*) прямі номінації.

Аналіз контекстів дозволив виділити прийоми і засоби встановлення контакту, стимулювання уваги:

- імперативні дієслівні форми:

«Хлопнешь дверью – умрешь от монтировки»

«Сиди, не сиди, а платить надо!»

«Не мешайте водителю коленями»

«Говорите громче, водитель глухой»

«Дверь закрывайте душевно, а не от души!»

«Не хлопайте дверью, водитель ПУГАЕТСЯ!»

• апеляція до адресати, яка виражається неособоми формами:

«Тише скажешь, дальше выйдешь»

«Просьба об остановках сообщать водителю, а не соседу!»

• апеляція до знань й досвіду адресата:

«Все знают, что остановок “Здесь” и “Тута” на маршруте нет»

«Вы понимаете, что сиди, не сиди, а платить надо!»

• нагадують всім відомі гасла:

«Земля – народу! Заводы – рабочим! Деньги – ВОДИТЕЛЮ»

• іронія:

«Осторожно при выходе! Твоя голова еще нужна стране!»

«Сидячих мест – 27, стоячих – не меряно»

«Это не Beeline – все входящие платно»

«Просьба водителя руками не трогать»

Аналіз всього фактичного матеріалу дозволив студентам зробити такі висновки:

1) майже всі висловлювання орієнтовані на безпосередню реалізацію впливу авторитарної мовної особистості (адресанта-водія) і, таким чином, представляють навіть елементи авторитарного дискурсу;

2) висловлювання – це акціонально-орієнтовані директивні комунікативні акти, які не залишають адресатам вибору;

3) висловлювання – це акти позитивної оцінки дій адресанта (водія) і негативної оцінки компетентності або лояльності потенційних адресантів (пасажирів);

4) висловлювання – це мовленнєві акти, іллокутивність яких пов'язана з приниженням, погрозою, глузуванням, іронією, зневагою і навіть агресивною формою вербального впливу.

Отже, приклад поєднання лінгвадидактики і теорії мовної комунікації для аналізу повсякденної комунікативного спілкування і звернення уваги на проблеми спілкування, їх можливі причини і наслідки, можливості їх вирішення, на закони і засоби взаємодії учасників комунікативного процесу можуть допомогти більш ефективно передавати інформацію в комунікативному процесі, краще структурувати комунікацію, більш розуміти вербальний контакт і оптимально долати комунікативні проблеми.

Висновки, які були зроблені студентами 3-го курсу, вразили їх тим, що вони не помічають багатьох простих, повсякденних речей, які їх оточують, а тобто, якщо вони вважають себе громадянами цієї країни, їм треба використовувати свої знання і вміння на те, щоб змінювати життя на краще конкретно кожному, конкретно в будь-якій ситуації.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – Київ: Академія, 2004. – 342 с.

3. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації / О.А. Семенюк, В.Ю. Парашук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 235 с.

4. Бахтин В.В. Вопросы литературы и эстетики / В.В. Бахтин. – М.: Наука, 1975. – 504 с.

5. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительное предложение 16-20 вв. / И.С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.

6. Богданов В.В. Коммуниканты // Вестник Харьков. ун-та. – 1989. № 339. – С. 7–10.

7. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата // Речевые акты в лингвистике и методике / Г.Г. Почепцов. – Пятигорск, 1986. – С. 10–17.

8. Grice P. Logic and Conversation. – Amherst (MA), 1984.

Статья посвящена проблемам формирования коммуникативной компетенции, используя резервы лингводидактики. Рассматривается один из приемов повышения эффективности учебного процесса за счет самостоятельной работы студентов при выполнении проектной работы. Определяется роль такой учебной деятельности для формирования языковой личности.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, лингводидактика, проектная работа, языковая личность

One of the problems of forming communicative competence is considered as a linguadidactic challenge. Project self-study work as the example of potential enhancement of teaching/learning efficiency is demonstrated. The role of the activity for developing a language/speech personality is shown.

Keywords: communicative competence, project self-study, language/speech personality.